

חטאי שלמה ופילוג הממלכה, או – אחרי גאון, שבר: מלכים א י"א

רחי קדוש

החכם מכל אדם – וחוטא?

פרק י"א פותח בגנותו של שלמה, בניגוד לכתוב בפרקים שלפניו. המלך שרק עליו נאמר (מל"א ג 3) וַיֵּאָהֵב שְׁלֹמֹה אֶת-ה', אוהב עכשיו נשים. ולא סתם נשים, אלא נכריות. ולא סתם נשים נכריות, אלא הרבה מאד מהן: וְאֶת-בַּת-פְּרֹעַה מוֹאָבִיּוֹת עַמְּנִיּוֹת אֲדַמִּית צְדָנִית חֲתִיט. ודווקא מאלה שה' אמר: לֹא-תִבְאוּ בָהֶם וְהֵם לֹא-יָבֹאוּ בָכֶם; והוא לא סתם אוהב הרבה מהן, אלא (מל"א י"א 2) בָּהֶם דָּבַק שְׁלֹמֹה לְאֵהָבָה. מה קרה לו, לחכם מכל אדם, שהפך פתאום לטיפש? האם לא שמע לדברי עצמו בספר משלי (י"ח 2) לֹא-יִחַפֵּץ כְּסִיל בְּתִבּוּנָה, כִּי אִם בְּהִתְגַּלּוֹת לִבּוֹ, או (משלי כ"ח 26) בּוֹטֵחַ בְּלִבּוֹ הוּא כְּסִיל, ומה קרה לאזהרותיו במשלי מפני אישה זרה? אזהרות הנפתחות בהלל לחכמה שאחד מתפקידיה הוא: לְשַׁמְרֵךְ מֵאִשָּׁה זָרָה מִנְּכַרְיָה (משלי ז' 5).

מה קרה לשלמה שהמיר את התבונה שנתן לו האל, בהליכה אחרי ליבו ואחרי נשים זרות?

המלך שאלוהים התגלה אליו פעמים, דווקא הוא לא מציית לדברי אלוהים. כמה תשובות ניתנו ואפשר שגם יועלו בדיון כיתתי:

1

א. שלמה חשב שהוא יודע להבחין בין מצוות חשובות למצוות פחות חשובות ובין המצווה עצמה לסיבה שבגללה ניתנה:

ואמר ר' יצחק מפני מה לא נתגלו טעמי תורה? [כלומר – מדוע לא ניתנו סיבות לחלק גדול מהמצוות?] שהרי שתי מקראות - נתגלו טעמן, נכשל בהן גדול העולם. כתיב דברים יז, וְלֹא יִרְבֶּה-לוֹ נָשִׁים וְלֹא יִסּוּר לִבָּבוֹ, אמר שלמה: אני ארבה ולא אסור, וכתיב מל"א י"א 4 וַיְהִי לְעֵת זְקִנְתּוֹ שְׁלֹמֹה נָשָׂיו הָטוּ אֶת-לִבָּבוֹ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא-הָיָה לִבָּבוֹ שָׁלֵם עִם-ה' אֱלֹהָיו כְּלָבֵב דָּוִד אָבִיו..... (בבלי סנהדרין כ"א ב)

לפי דברי רבי יצחק, חשב שלמה שאם הוא מבין את טעמי המצוות, שהם העיקר, הוא יכול לא לקיים את המצוות עצמן, אבל לא להיכשל במניע שלהן. והנה, גם שלמה נכשל. אולם עדיין לא ברור מדוע לקח שלמה נשים רבות כל כך, גם אם חשב שלבבו לא יסור בעקבות הנישואין עימהן.

ב. שלמה חשב שיוכל להשפיע על אמונת העמים מסביב אם יתחתן עם נשים מעמים אלה: כותב ה"כלי יקר":

"... אבל התכלית היה לאהבה את השם יתברך... להכניעם תחת עבודת ה' ויראתו כדי שיהיו כל העמים קוראים בשם ה' ונכנעים אל המלך שלמה עבד ה'."

לדעת הפרשן, שלמה היה מיסיונר גדול, וכל רצונו היה להכניס כמה שיותר עמים תחת כנפי הדת היהודית. הנישואין עם נשים זרות רבות כל כך נועדו להכפיף את העמים הרבים לשלטונו של שלמה, שלטון שכופה על תושביו אמונה באל היחיד.

ג. ניתן להבין את התנהגותו של שלמה גם מההיבט הפוליטי:
כותב המלב"ים:¹

"אחר שהכין מלכותו בקרב עמו, הכין אותה גם נגד מלכי ארץ אשר סביב לו, במה שהתחתן עם מלך גדול מושל ממשל רב בימים ההם, ובזה ימצא עזר מצריו מבחוץ."

נישואיו של שלמה לנשים הנוכריות היו נישואים דיפלומטיים. כל רצונו היה ליצור עוד ועוד קשרי ידידות ובריתות עם העמים שמסביבו, במיוחד עם המלך החזק של מצרים, כדי לחזק את מלכותו. זאת גם דעתם של רוב הפרשנים המודרניים בסוגיה.

שני הפרשנים האחרונים מתעלמים מכתוב מפורש: (מל"א י"א 1) **וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אָהַב נָשִׁים נְכָרִיּוֹת רַבּוֹת**. הכתוב מדגיש את העניין האישי שאולי היה לשלמה בנשים, ולא מעניק לו אפילו סדק של מילוט אל הדיפלומטיה.

החומרה היתירה בה מתייחס המספר לנישואי שלמה לנשים נכריות.

הכוונות, כפי שהיטיב להראות ר' יצחק (בפירושו הראשון שלעיל), אינן מתממשות תמיד. שלמה אולי רצה בנשים להנאתו, אולי רצה לחזק בריתות פוליטיות על ידי קשרי נישואין ואולי אף שאף להנחיל את המונותיאזם לעמי הסביבה, אבל תוצאת נישואי התערובת הייתה מה שהאל צפה מראש: התבוללות. הכתוב מחמיר את תיאור הידרדרותו של שלמה לעבודת אלילים על ידי פירוט רב²: **וַיֵּלֶךְ שְׁלֹמֹה אַחֲרֵי עֲשֶׂתְרֵת אֱלֹהִים צִדְנִים³ וְאַחֲרֵי מִלְכָם⁴ שֶׁקֶץ⁵ עַמּוּנִים . . . אַזּוּ יִבְנֶה שְׁלֹמֹה בַּמָּה לְכַמוֹשׁ⁶ שֶׁקֶץ מוֹאָב בְּהָר אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי יְרוּשָׁלַם וּלְמִלְכָּה שֶׁקֶץ בְּנֵי עַמּוֹן**. (מל"א י"א 5, 7).

¹ ר' מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל ויזר. פרשן מקרא, פעל באירופה המזרחית במאה ה-19.
² בתחילת הפרק מוזכרות נשים מששה עמים בת-פְרֵעָה מוֹאָבִיּוֹת עַמּוּנִיּוֹת אֲדַמִּיּוֹת צִדְנִיּוֹת חִתִּיּוֹת, אך בהמשך מוזכרים רק אלילים של שלושה מהם. לא ברור אם הסיבה היא ששלמה לא בנה מקדשים לאלים כל נשותיו, או שלמחבר הספיקו שלוש דוגמאות כדי להבהיר את כוונתו.

³ עֲשֶׂתְרֵת הייתה אלה כנענית-פיניקית, אלת האהבה והפרייה, שמרכז פולחנה היה בצידון, שם כונתה "רבתי" (הגדולה). פולחנה התפשט גם בכל המזרח הקדום. שמה הפך לשם נרדף לאלות בכלל (למשל בשופטים י 6: וַיִּסְיֶפוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הַרַע בְּעֵינֵי ה' וַיַּעֲבֹדוּ אֶת-הַבְּעֵלִים וְאֶת-הָעֲשֶׂתְרוֹת). שריד לפולחן עשתורת אפשר לראות בביטוי שְׁנַר-אֶלְפִיד וְעֲשֶׂתְרֵת צֶאֱנָה (דברים ו 13) - המייחס את הגדיים והטלאים של הצאן לפעולתה המפרה של עשתורת, וכן בשמות ערים בעבר הירדן המזרחי.

⁴ מִלְכָם, או מִלְכָּה, היה האל הראשי של העמונים. כנראה לא היה קשר בינו ובין האל בעל השם הזהה, שפולחנו היה כרוך בהעברת, או הבערת, ילדים באש, ככתוב בויקרא י"ח 21: וַיִּמְרָצֶךָ לֹא-תִתֵּן לְהַעֲבִיר לְמִלְכָּה; וְלֹא תִחַלֵּל אֶת-שֵׁם אֱלֹהֶיךָ

⁵ שֶׁקֶץ הוא כינוי לאלים העמים הזרים בתנ"ך. משמעות המילה "מתועב, מאוס", והיא נמצאת בשדה הסמנטי של טומאה, נבלה, סחי ופיגול. זאת הייתה דרכם של מחברי הספר להביע את שאט נפשם מאלי העמים הזרים ופיגול?! ומעובדיהם גם יחד. אלי העמים הזרים מכונים גם גִּלּוּלִים, מילה המזכירה גללים, פרש בע"ח, ונשקלת במשקל שקץ. למשל ביחזקאל כ"ב 3: עִיר שֶׁפְּכַת דָם בְּתוֹכָהּ, לְבוֹא עִתָּהּ; וְעֲשֶׂתָה גִלּוּלִים עֲלֶיהָ לְטָמְאָהּ.

⁶ כְּמוֹשׁ, או כְּמִישׁ, היה האל הראשי של מואב. הוא היה אל מלחמה, ונהגו להקריב לו, בין השאר, גם קרבנות אדם. בשני מקומות בתנ"ך מוזכר כמוש כאל בעל כח ממשי: בוויכוח עם העמונים, שעבדו, ככל

הכותב מתעכב על חומרת חטאיו של שלמה בדרכים נוספות⁷:
הוא מפרט את לאומיותן השונה של נשיו הנכריות של שלמה (פס' 1): וְאֵת-בֵּת-פְּרָעָה
מוֹאָבִיּוֹת עַמְּנִיּוֹת אֲדָמִית צְדָנִית חֲתִילִית ;
הוא מזכיר בפירוש את האיסור על נישואי תערובת (פס' 2): מִן-הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָמַר-ה' **אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא-תִבְאוּ בָהֶם וְהֵם לֹא-יָבֹאוּ בָכֶם**; (דברים, ז, 3)
הוא תוֹרַב על חטאו של שלמה באותן מילים של האיסור עליו עבר (פס' 2, 4): אַךְן יטו
אֶת-לִבְבְּכֶם אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם.... נְשֵׂיו הָטוּ אֶת-לִבָּבוֹ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרֵים;
הוא מְשוֹוֶה את שלמה לדוד אביו, המלך הצדיק ביותר (פס' 4, 6): וְלֹא-הָיָה לְבָבוֹ שְׁלֵם
עִם-ה' אֱלֹהָיו כְּלָבָב דָּוִד אָבִיו... וְלֹא מֵלֵא אַחֲרֵי ה' כְּדָוִד אָבִיו;
הוא אומר בפירוש (פס' 6): וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה הָרַע בְּעֵינֵי ה'. יש לזכור ששלמה עובר בפירוש על
חוק המלך (דברים יז 17): וְלֹא יִרְבֶּה-לוֹ נָשִׁים.

הקלות מסוימות בתיאור

מן הכתוב בכל זאת מבצבצת הקלה מסוימת - שלמה לא לגמרי אשם במה שקרה. הוא כבר
לא היה במלוא חושיו וַיְהִי לְעַת זְקֵנָת שְׁלֹמֹה, לא הוא יזם את החטאים אלא נְשֵׂיו הָטוּ
אֶת-לִבָּבוֹ (פס' 4).

3

גם ההשוואה לדוד אביו, יכולה להתפרש כהקטנת האשמה. אמנם לֹא-הָיָה לְבָבוֹ שְׁלֵם
עִם-ה' אֱלֹהָיו כְּלָבָב דָּוִד אָבִיו, והוא לֹא מֵלֵא אַחֲרֵי ה' כְּדָוִד אָבִיו, לעומת דוד לא
היה לב שלמה שלם עם אלוהיו, אבל אולי לעומת אחרים היה מאמין.
שלמה אמנם בנה מקדשים לאלי נשותיו, אך הכתוב מדגיש (פס' 8) וְכֵן עָשָׂה לְכָל-נְשָׂיו
הַנְּכָרִיּוֹת מִקְטִירוֹת וּמִזְבָּחוֹת לְאֱלֹהֵיהֶן. לא לעצמו בנה שלמה את מקומות הפולחן
הללו, ולא הוא השתמש בהם.
ועוד - הכותב מציין את מיקום בניית הבמות לאלילים: "בהר אשר על פני ירושלים"=
כלומר לא בירושלים עצמה, אלא בהר שממול לירושלים

תגובת האלוהים – הכנה לעונש חמור

נראה כאילו המספר מכוון את הקורא לעונש חמור במיוחד. האל כועס על שלמה (פס' 9):
וַיִּתְאַנֶּף⁸ ה' בְּשְׁלֹמֹה. כותב הפרק מסביר את הסיבות לכעסו של האל, כאילו רשימת

הנראה את כמוש כמו גם את מולך, אומר השופט יפתח הגלעדי (שפטים י"א 24): הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ
כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ אוֹתוֹ תִירָשׁ וְאֵת כָּל-אֲשֶׁר הוֹרִישׁ ה' אֱלֹהֵינוּ מִפְּנֵינוּ אוֹתוֹ נִירָשׁ. כשכוחותיו של דוד כמעט כבשו
את בירת מואב, הקרויה קיר חרשת, קיר חרש או קיר מואב, נקט מלך מואב בפעולה קיצונית (מל"ב ג 26 –
27): וַיֵּרָא מֶלֶךְ מוֹאָב כִּי-חִזַּק מִמֶּנּוּ הַמֶּלֶכְמָה ... וַיִּקַּח אֶת-בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר-יָמְלֵךְ תַּחְתָּיו וַיַּעֲלֵהוּ עֲלֵה-
הַחִמָּה כְּתוּצָאָה מִכֶּךָ - וַיְהִי קָצָף-גָּדוֹל עַל-יִשְׂרָאֵל, מִסַּע הַמֶּלְחָמָה הַיִּשְׂרָאֵלִי לְכִיבוֹשׁ מוֹאָב נִכְשָׁל, וַיִּסְעוּ
מֵעָלָיו וַיָּשָׁבוּ לְאָרְצָם. (שם)

⁷ יש הרואים הידרדרות בת שלשה שלבים בהתנהגותו הדתית של שלמה. בתחילה נטה לבו אחרי אלי
נשותיו, אחר כך הלך בדרכיהם, הוא לבדו, ולבסוף בנה במות לאלים הללו, ובכך לא רק שחטא בעצמו אלא
גם החטיא את העם, שראה במלך דוגמה ומופת ובהקמת הבמות על ידו רשות לעבוד אלילים זרים.

חטאיו של שלמה אותה קראנו בפסוקים הקודמים אינה מספיקה (פס' 9 – 10): כִּי-נָטָה לְבָבוֹ מֵעַם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּרְאָה אֵלָיו פְּעַמִּים. י וְצָנָה אֵלָיו עַל-הַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי-לָכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרִים וְלֹא שָׁמַר אֶת אֲשֶׁר-צָנָה ה'. הכתוב מזכיר את העובדה ששלמה זכה לשתי התגלויות⁸ של האל, פעם בגבעון, בחלום הלילה (מל"א ג' 5 – 14) ופעם בירושלים, בסוף בניית בית המקדש (מל"א ט' 2 - 9). הוא מדגיש שבשתי הפעמים צווה האל על שלמה ללכת לפי חוקיו, ובכל זאת שלמה לא ציית לדבריו. גם אלוהים, בדבריו לשלמה, חוזר על ההסבר לכעס ולעונש שבא בעקבותיו (פס' 11): וְעַן אֲשֶׁר הִיָּתָה-זֹאת עִמָּךְ וְלֹא שָׁמַרְתָּ בְּרִיתִי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי עִלְיָךְ . החזרה המרובה הזאת על מעשיו הקשים של שלמה אמורה להכין את הקורא לעונש קשה, עונש המתאים לחומרתם – אך האומנם כך?

העונש לשלמה וממלכתו – קצת פחות חמור ממה שחשבנו

אמנם, בתחילת דבריו מכריז האל על עונש חמור (פס' 11): קָרַע אֶקְרַע אֶת-הַמְּמַלְכָּה מֵעַלְיָךְ וְנִתְּתִיהָ לְעַבְדְּךָ. לא רק שהממלכה תילקח משלמה, אלא שהיא תינתן לעבדו, כלומר מי שמשרת בחצרו; זוהי השפלה נוספת.

אבל מיד מסייג האל את דבריו. **יב** אַךְ-בְּנִמְיָךְ לֹא אֶעֱשֶׂנָה לְמַעַן דָּוִד אֲבִיךָ מִיַּד בְּנֶךְ אֶקְרַעֶנָה.

4

והנה סייג נוסף: **יג** רק את-כל-הממלכה לא אֶקְרַע שְׁבֵט אֶחָד אֶתְּנוּ לְבְנֶךָ לְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי וְלְמַעַן יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּחֶרְתִּי. למען דוד¹⁰ ולמען ירושלים, בה בחר כבירתו הנצחית, משנה האל את העונש ומפחית אותו. לא שלמה יקבל את העונש, אלא בנו, ולא כל הממלכה תיקרע ממנו, אלא שבט אחד¹¹ יישאר תחת שלטונו. כך ימשיך בית דוד להתקיים ולשלוט על ירושלים.

לשם מה מקדים הסופר את תיאור חטאי שלמה ופירוט עונשו לסיפור השתלשלות הדברים עצמם?

ראוי לצטט כאן את דברי אליצור במאמרו **הרהורים על ההגות ההיסטורית של המקרא**:¹²

⁸ השורש א.נ.ף. פירושו כעס, והוא נמצא בתנ"ך רק בהקשר של כעס האל על עמו או על יחידים מתוכו (חוץ מהביטוי הלא ברור בתהילים ב' 12 נִשְׁקוּ-בְּרִן-וְיִצְּנֶנּוּ וְתִאבְדוּ דָרְךְ. שיכול גם הוא להתפרש לגבי כעס האל). השורש אינו נמצא בשימוש בעברית המודרנית, אבל אפשר לראותו בשמה של הציפור הגדולה הקרויה אנפה – זאת שגוזליה חדי המקור לוחשים כנחשים ומנסים להפחיד בנקירות את מי שמטריד אותם בקינם.

⁹ התנ"ך מספר על התגלות נוספת, בזמן בניית בית המקדש. ראה מל"ב ו' 11 – 13. לכאורה יש כאן סתירה – אבל שם כתוב (פס' 11) וְיָהִי דְבַר-ה' אֶל-שְׁלֹמֹה לֵאמֹר, וְהִרְדִּיק מִפֶּרֶשׁ שֶׁהַתְּגִלוֹת זֹאת לֹא הִיָּתָה הַתְּגִלוֹת יְשִׁירָה, אֲלֵא שֶׁדָּבַר ה' הוֹבֵא לְשֹׁלֹמֹה מִפִּי נְבִיא – אַחִיהַּ הַשְּׁלוֹנִי.

¹⁰ שלו הבטיח האל (שמ"ב ז' 16): וְנִאֲמַן בְּיַתְדְּ וּמִמְלַכְתְּךָ עַד-עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסְאֶךָ וְיָהִי נְכוֹן עַד-עוֹלָם.

¹¹ שבט יהודה, שהוא העיקר בממלכת יהודה.

¹² אליצור, יהודה – **הרהורים על ההגות ההיסטורית של המקרא**

בתקופת שלמה אירעו כמה מאורעות שהחלישו וערערו את ממלכתו, מאורעות אלה ניתנים להסבר היסטורי ריאלי פשוט. ואף על פי כן - דווקא משום כך - מקדים הכתוב הנמקה נבואית אידיאולוגית, לפיה השתלשלו אותם מאורעות מדיניים מסוכנים ממעשי שלמה. ודווקא ממעשים שאין שום קשר נראה לעין בינם לבין "תוצאותיהם". ....

... שומה על אדם מישראל להאמין - טוען המספר הנביא - שמעל למישור המדיני הריאליסטי קיימת ספירה עליונה והיא עיקר. מה שאתה רואה בעיניך עלי אדמות היא השתלשלות נכונה אך אינה חוות הכול. .... אם אתה מנתח מאורע היסטורי ניתוח ריאלי אינך חולק על הנבואה או על האמונה. מאידך, אילו אמרת רק את מחצית הפרק, ויתאנף ה' בשלמה ולכן קם בו .... ירבעם, ללא הסברה היסטורית, לא היית חולק דווקא על הגישה הרציונאלית הסיבתית. הרי יכול אדם לא להזכיר דבר, שהוא מובן מאליו .... ההיסטוריוסופיה המקראית מודה בפה מלא בשני צדי המטבע .... מן הראוי להדגיש את הדבר כי כשם שיש שאינם רוצים לראות אלא את הצד הריאלי החומרי, יש לעומתם טועים מרוב יראת שמים הכופרים בהגיון ובמציאות.

אליצור מסכם את השקפת העולם ההיסטוריוסופית של ספר מלכים: ההיסטוריה אינה קורית, אלא נגרמת על ידי ה', והיא מונעת על פי קוד מוסרי ואמוני שהתווה אלוהים. המניעים ההיסטוריים והפוליטיים כמו גם ההתנהגות אנושית, הם הסבר ריאלי של המאורעות שקרו, אך מאחוריהם יש להבין את המניע והמפעיל שמעבר. זוהי הסיבתיות הכפולה, המניעה את מהלך ההיסטוריה לפי הכתוב – האירועים והתנהלותם על פי 5 מהלכים ריאליים והסברם כתגובה או תכנית אלוהית.

הסיבות הריאל – פוליטיות: מיהו ירבעם ולמה מרד בשלמה?

סיפורו של ירבעם¹³ בן נבט, המובא בפסוקים 26 – 40, אינו מובא בצורה כרונולוגית אלא בצורה אסוציאטיבית. הבה נסדר את הדברים כרונולוגית:

כּוּ וַיִּרְבַּעַם בֶּן-נְבַט אֶפְרָתִי מִן-הַצִּרְדָּה וְשֵׁם אִמּוֹ צְרוּעָה אִשָּׁה אֱלִמְנָה עֶבֶד לְשִׁלְמָה, כַּח וְהָאִישׁ יִרְבַּעַם גְּבוּר חָיִל וַיֵּרָא שְׁלֹמֹה אֶת-הַנְּעָר כִּי-עָשָׂה מְלָאכָה הוּא וַיִּפְקֹד אֹתוֹ לְכָל-סָבֵל בֵּית יוֹסֵף. כּוּ וַיָּרֵם יָד בְּמֶלֶךְ. כּז וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר-הָרִים יָד בְּמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּנָה אֶת-הַמְּלֹא סָגַר אֶת-פֶּרֶץ עִיר דָּוִד אָבִיו. מ וַיִּבְקֹשׁ

¹³ פירוש שמו של ירבעם לא ברור. יש החושבים שזהו כינוי לאיש שרב את ריב עמו המנוצל עם שלמה המלך, ויש החושבים שפירושו "ירב(ה) ה' את העם", כמו שפירוש שמו של יריבו, רחבעם בן שלמה הוא: "ירחיב ה' את עמו". יכול להיות שזה אינו השם עמו נולד, אלא השם שקבל כשעלה למלוך. שינוי שם למלך מוזכר כמה פעמים בכתובים: פרעה נכה שינה את שמו של אליקים בן יאשיהו ליהויקים כשהמליכו על יהודה (מל"ב כ"ג 34), נבוכדנצר מלך בבל שינה את שמו של מתניה בן יאשיהו לצדקיהו כשהמליך אותו (מל"ב כ"ד 17), ושמו של יהואחז, הבן הראשון של יאשיהו שעלה לכסא המלוכה אחרי מות אביו (מל"ב כ"ג 30), היה, ככל הנראה, שלום (ראה הכתוב ביר' כ"ב 11: כי כה אָמַר-ה' אֶל-שָׁלֹם בֶן-יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הַמֶּלֶךְ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ אָבִיו)

שְׁלֹמֹה לְהַמִּית אֶת-יָרְבֵּעַס וַיִּקַּס יָרְבֵּעַס וַיִּבְרַח מִצָּרִים אֶל-שֵׁשֶׁק מֶלֶךְ-מִצְרַיִם¹⁴
וַיְהִי בְּמִצְרַיִם עַד-מוֹת שְׁלֹמֹה.

לדלותו של ירבעם עברה עליו בעיר צרדה,¹⁵ הוא היה משבט אפרים, השבט החזק ביותר בין השבטים הצפוניים שהוא גם שבטם של יהושע כובש הארץ ושל שמואל הנביא. שבט אפרים איבד את ההגמוניה לטובת בית דוד ושבט יהודה, וסביר להניח שאנשיו לא היו שבעי רצון מכך.

יתירה מזאת, בתחום שבט אפרים היו מרכזים פולחניים חשובים, שילה ובית אל, ועתה, בכפוף לשלמה היהודאי, בונים אנשי אפרים גם עיר בירה וגם מקדש בתחום שבט יהודה. ההתמרמרות וההתנגדויות מובנות.

למרות מוצאו משבט גדול וחזק, ירבעם עצמו גדל במשפחה ממעמד נמוך. הוא איבד את אביו בגיל צעיר - אמו¹⁶ היא אלמנה¹⁷ - ולכן סביר להניח שהיה שייך לקבוצת הנזקקים של "גר יתום ואלמנה"¹⁸. אולי מעמדו הנמוך גרם לו לרצות לטפס יותר ויותר גבוה.

ירבעם, כמו כמעט כל גבר מהעם, הפך עֶבֶד לְשֹׁלֵמָה. רוב הגברים תושבי ממלכת שלמה חויבו במס עובד של ארבעה חודשי עבודה בשנה, ככתוב במל"א ה' 27 – 29: **כִּז וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִס מִכָּל-יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הַמָּס שְׁלֹשִׁים אֶלְפֵי אִישׁ. כַּח וַיִּשְׁלַחם לְבִנְיָמִן עֶשְׂרֵת אֲלָפִים בְּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בְּלִבְנוֹן שְׁנַיִם חֹדָשִׁים בְּבֵיתוֹ ...**

כט וַיְהִי לְשֹׁלֵמָה שְׁבַעִים אֶלְפֵי נְשָׂא סֶבֶל וַשְׁמָנִים אֶלְפֵי חֲצֵב בָּהָר. שלמה ראה כִּי-6 עֲשֵׂה מְלָאכָה הוּא, שם לב לחריצותו ולמסירותו,¹⁹ וַיִּפְקֹד אֹתוֹ לְכָל-סֶבֶל בֵּית יוֹסֵף: הפך אותו לאחראי על כל עבודות הסבלות של שבטי יוסף, קרי - שבטי אפרים ומנשה. ככל

¹⁴ זהו אינו אותו פרעה שנתן את בתו לשלמה לאישה, אלא פרעה אחר, שושנק הראשון, שייסד שושלת מלכים חדשה. סביר להניח שלכן ברח ירבעם דווקא למצרים. פרעה משושלת חדשה אינו מחויב להסכמים של הפרעה שמלך לפניו.

¹⁵ היא (כנראה) צרתן, או צרדתה, השוכנת במורדות המערביים של הרי שומרון, דרומית מערבית לשכם.

¹⁶ שמה של אמו, צרועה, מעורר תהיות. ברור שאף אחד לא יקרא כך לבתו. האם זהו שבוש של "צרויה", במטרה להכפיש את בנה על ידי נתינת שם בעייתי לאמו? האם ניתן לה שם זה כדי לומר שכמו שהמצורעים מנוודים מחברת בני עמם, כך נידה בנה את ישראל מיהודה? או האם זה כינוי שניתן לה במשך חייה, לאחר שחלתה במחלה שכל החולה בה נודה מחברת אדם? אם ההסבר האחרון הוא הנכון, מעמדו החברתי-כלכלי של ירבעם בתחילת חייו היה נמוך אפילו יותר ממה שמתואר בתחילת הפסוק.

¹⁷ בתרגום השבעים, המנסה להכפיש את ירבעם אף יותר מנוסח המסורה, מתוארת אמו כאישה זונה.

¹⁸ וזאת למרות שיש פרשנים המפרשים את הביטוי אִשָּׁה אֶלְמָנָה כאות לגדולתה דווקא.

¹⁹ כינויו של ירבעם בעיני שלמה: איש, נער, הם סתמיים, ומציינים אדם העובד בשירותו של אדם אחר. אך לכינויו האחרים יש משמעות רבה: גְּבוּר חֵיל הוא אדם חופשי, בעל רכוש וקרקע, החייב בשירות צבאי – הוא צריך להיות, לעיתים, עֶבֶד לְשֹׁלֵמָה. עֲשֵׂה מְלָאכָה הוא האחראי על קבוצת עבדים/ עובדים, כמו בכתוב במל"א ט' 23: הַנְּצָבִים ... הַרְדִּים בְּעַם הָעֹשִׂים בְּמִלְאכָה.

הנראה הייתה עבודתם של ירבעם והעובדים משבטו, בין השאר, לבנות את המילוא²⁰ ולסתום את הפרצות שנותרו מימי דוד בחומת ירושלים.²¹

מה הקשר בין בניית המילוא על ידי בית יוסף ובין המרד של ירבעם?

פשט הכתוב, קצר ומתומצת ככל שהוא, נותן יותר מרמז לכך. הביטוי סָבַל בַּיִת יוֹסֵף, מתייחס לעבודת הכפייה (סבלות) של שבטי אפרים ומנשה בהקשר של בניית חומות ירושלים דווקא. הוא מתאר את הפער הגדול בין מי שעבד קשה מאד, ובין המקום בו נעשתה העבודה הקשה והנהנים ממנה – ירושלים אשר ביהודה, שלמה וביתו היהודאים. יש טוענים ששלמה, כדור שני למלוכה, הרחיק עצמו מהעם הפשוט,²² ולכן היה לו קל לנצל את העם ואת עבודתו. שבט יהודה אולי קיבל זאת בסלחנות רבה יותר. וכ"קרובים לצלחת", גם נהנו אנשיו מפירות העבודה, ועבדו פחות קשה. המעיין ברשימת הניצבים המכלכלים את בית שלמה במלכים א' ד', שבט יהודה איננו מוזכר. יש המסיקים מכך ששבט יהודה, מתוקף היותו שבט המלך, נהנה מפטור ממסים. אך לשבטי אפרים ומנשה היה הדבר קשה מאד – גם עבודה קשה, גם העברת המרכז הפולחני מתחומם לירושלים וגם אובדן המנהיגות שבאופן מסורתי היתה משבטם. תמונת עולמם ותודעתם של בני שבט זה עולה בבחירות רבה משני הסיפורים בספר שופטים (שופטים ח' 1 – 3, י"ב 1 – 4). בשניהם דורשים בני אפרים ממנהיגים משבט מנשה באלימות ובתוקפנות דין וחשבון על יציאה למלחמה מבלי לערב אותם.

7

מה בעצם קרה שם? תרומתו של תרגום השבעים

הכתוב לא מפרט את סיפור המרד עצמו, אלא מסתפק בציון קיומו - וַיָּרֶם יָד בַּמֶּלֶךְ, ובציון העובדה שנכשל: וַיִּבְקֹשׁ שְׁלֹמֹה לְהַמִּית אֶת-יִרְבֵּעַם וַיִּקֶּם יִרְבֵּעַם וַיִּבְרַח מִצָּרִים אֶל-שִׁישַׁק מֶלֶךְ-מִצְרָיִם. לולא נכשל המרד, לא היה בורח למצרים. סיפור ארוך שטרם המספר להציג הוא פגישתם של ירבעם ואחיה, שלא לגמרי ברור אם קרה אחרי שהמרד נכשל²³ וירבעם היה בדרכו לברוח למצרים, או כשהמרד היה רק בשלבי תכנונו,²⁴ והמפגש שימש מעין זרז לירבעם למרוד. בתרגום השבעים נעדר סיפור הפגישה בין ירבעם לאחיה (וכן חלק גדול מסיפור הפילוג שבפרק י"ב). לעומת זאת, הכתוב בתה"ש מתאר את מהלך המרד. ירבעם, תוך כדי עבודתו כממונה על "סבל בית יוסף", ביצר את צרדה עירו, אסף שלוש מאות מרכבות ומרד בשלמה. המרד נכשל וירבעם, ששלמה רצה להרוג, ברח למצרים וקיבל בה מקלט מדיני: פרעה שישק נתן לו את אחות אשתו לאישה, ומנישואים

²⁰ המונח "מילוא" אינו נהיר לגמרי. יש המפרשים שזה מקום נמוך שמילאוהו באבנים ועפר כדי להשוות את גובהו לשטחים שלידו, ובכך לאפשר בנייה רציפה (אולי החלק שבין הר המוריה לעיר דוד), יש החושבים שהכוונה למצודה, ואחרים טוענים שהכוונה לבניית קירות תומכים למדרון, או לחומה, המחזקים את הביצורים, ועוד אחרים סוברים שזהו מקום שנבנה במיוחד לצורך התאספות עם רב, מקום שניתן למלא אותו באנשים רבים.

²¹ אפשרות אחרת היא שהבנאים של שלמה פרצו את החומה שדוד בנה כדי לבנות את המילוא, ואז סגרו את הפרצה על ידי הוספת חומה מסביב לשטח החדש שהמילוא הוסיף לעיר, עליו נבנו בית המקדש, ארמון שלמה וארמונה של בת פרעה.

²² ראו בנספח.

²³ ואז מדוע כתוב ששלמה רצה להרוג את ירבעם רק אחרי הפגישה? הרי זו הסיבה לבריחתו למצרים!

²⁴ ואז מדוע מוזכרת עובדת המרד פעמיים לפני הפגישה?

אלה נולד אביה בכורו. רק אחרי מות שלמה חזר ירבעם לצרדה וביצר אותה מחדש. המעמד בשכם מתואר בקצרה: שמעיה הנביא ניבא לכל העם שהתאסף בשכם בהוראת ירבעם שהממלכה תתפלג. בדומה לכתוב בפרק י"ב דרש העם מרחבעם הקלה בעול המיסים, וכשזה סרב התפלגה הממלכה. גם בנוסח זה, כמו בנוסח המסורה, מנע שמעיה מלחמת אזרחים.

חוקרים חלוקים ביניהם בדבר מקורותיו של נוסח תרגום השבעים. בעוד חלקם חושב שהסיפור מבוסס על מסורת ישראלית שעברה עיבוד לא מחמיא בידי היהודאים, חושב חלק אחר שזהו מדרש מאוחר, המושפע מחלקים אחרים²⁵ בפרק י"א, ושבא למלא את החסר בסיפורנו, ולספק לקורא המתעניין את פרטי המרד.

עוד על סיבתיות כפולה - מדוע הושמט הסיפור על המרד, ובמקומו "נשתל" סיפור פגישת ירבעם ואחיה?

אם תרגום השבעים משקף נוסח עברי שהיה קיים, יש לשאול מדוע הושמט סיפור המרד והוא לא מצוי בנוסח המסורה. ומדוע הוכנס הסיפור על מפגש אחיה ירבעם. לפי הסיפור במל"א י"א אחיה הוא זה ש"מצא" את ירבעם בשדה – ירבעם לא התכוון ללכת ולשמוע את דבר האל. זו הייתה בחירתו של האלוהים להתגלות לירבעם באמצעות נביאו, ולגלות לו את העתיד להתרחש. אחיה קרע את שלמתו²⁶ לשניים עשר קרעים: מעשה נבואי, פעולה סמלית הבאה להסביר את הנבואה המילולית שתגיע מיד אחריה. קריעת השלמה מסמלת את קריעת ממלכתו של שלמה, חלוקת עשרת הקרעים לירבעם מסמלת את השבטים עליהם ימלוך – שבטי הצפון בממלכת ישראל. שני הקרעים הנותרים²⁷ מסמלים את שני⁸ השבטים שיישארו בממלכת יהודה, עליהם ימלוך בנו של שלמה ושושלת דוד אחריו. בהמשך דבריו הסביר אחיה לירבעם מדוע החליט האל לקחת מבנו של שלמה את ממלכת אביו (פס' 33): יַעַן אֲשֶׁר עָזְבוּנִי וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְעֵשֶׂת־תָּרַת אֱלֹהֵי צְדָנִין לְכַמּוֹשׁ אֱלֹהֵי מוֹאָב וּלְמַלְכָם אֱלֹהֵי בְנֵי-עַמּוֹן וְלֹא-הִלְכוּ בְדַרְכֵי לַעֲשׂוֹת הַיֵּשֶׁר בְּעֵינֵי וַחֲקוֹתַי וּמִשְׁפָּטַי כְּדוֹד אָבִיו. כאן, שלא כמו בדברי האלוהים לשלמה בפסוקים קודמים, אשם העם כולו בפילוג.²⁸

בסוף דבריו חוזר אחיה על הבטחת האל להמליך את ירבעם למלך, ומוסיף תנאי (פס' 38): וְהָיָה אִם-תִּשְׁמַע אֶת-כָּל-אֲשֶׁר אֶצְנֹף וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכֵי וְעִשִׂיתָ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינֵי לְשִׁמּוֹר חֲקוֹתַי וּמִצְוֹתַי כַּאֲשֶׁר עָשָׂה דָוִד עַבְדִּי וְהִיִּיתִי עִמָּךְ וּבְנִיתִי לְךָ בֵּית-נְאֻמָּן כַּאֲשֶׁר בְּנִיתִי לְדָוִד וְנָתַתִּי לְךָ אֶת-יִשְׂרָאֵל. רק אם יהיה ירבעם נאמן, יעזור לו האלוהים

²⁵ ראו בנספח.

²⁶ פרשנים מתלבטים בשאלה שלמתו של מי נקרעה. לפי תרגום השבעים אחיה קרע את שלמתו שלו. קריעת בגד כסמל לקריעת ממלכה נמצאת גם בסיפור קריעת הממלכה מידי שאול בשמ"א ט"ו 27 – 28: כִּי וַיִּסַּב שְׂמוּאֵל לָלֶקֶת וַיִּחֲזַק בְּכַנּוּף-מְעִילוֹ וַיִּקְרַע. כח ויאמר אליו שמואל קרע ה' את-ממלכותו ישראל מעליך היום ונתנה לרצף הטוב מִכָּךְ.

²⁷ הכתוב אומר והשבט האחד והיה-לו, ויוצר בעיה אריתמטית. תרגום השבעים פותר אותה כשכותב "שני שבטים". פרשנים אחרים חושבים שיש כאן עריכה מאוחרת, מהזמן שבו שבט שמעון (שנבלע בתוך יהודה עוד בתקופת השופטים) וגם שבט בנימין התמזגו עם שבט יהודה לחלוטין.

²⁸ תרגום השבעים בוחר גם כאן בהרמוניזציה, וכותב את כל הפעלים ביחיד. פרשני ימי הביניים, שגם הם נוטים לכך, טוענים שיש כאן לשון כבוד לשלמה, כדי לא לפגוע בו יותר מדי, או שיש כאן הטלת אשמה עקיפה על העם, שלא כיהה במלכו שעבד עבודה זרה.

למלך, לו ולצאצאיו. בסוף הנבואה נרמז זיק של תקווה לבית דוד (פס' 39): **וְאַעֲנֶה אֶת-**

זָרַע דָּוִד לְמַעַן זֹאת אֲךָ לֹא כָל-הַיָּמִים. הממלכה תחזור, מתי שהוא, לבית דוד.²⁹

כל סיפור פגישת אחיה וירבעם בא להראות שהפילוג אינו מעשהו של ירבעם לבדו, אלא תוצאה של החלטה אלוהית בגלל חטאי שלמה. כדברי עודד בפירושו:³⁰

"שילוב הנבואה של אחיה השילוני בתוך סיפור המרד של ירבעם תואם לעיקרון הבסיסי והכפול בעריכת ספר מלכים - שהמאורעות הם התגשמות רצון האל מצד אחד, ודברי נביאי ה' מתגשמים **כְּדָבַר ה' אֲשֶׁר דָּבַר בְּיַד-עֲבָדָיו ... הַנְּבִיא** (מל"א י"ד 18) מצד שני. לפיכך, הפסוק המשלים והסוגר של נבואה זו מצוי בפרק י"ב 15: **וְלֹא-שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל-הָעַם כִּי-הִיְתֵה סִבָּה מַעַם ה' לְמַעַן הָקִים אֶת-דְּבָרֹו אֲשֶׁר דָּבַר ה' בְּיַד אַחִיָּה הַשִּׁילֹנִי אֶל-יָרֵבֶעַם בֶּן-נָבָט.**"

כמה עולה מסטיק בעשרה או מאיזו עיר אחיה השילוני

ראוי לשים לב גם לאינטרסים נוספים בסיפור מעורבותו של אחיה: מוצאו של אחיה הוא משילה, העיר שבה שכן המקדש המרכזי בימי עלי ושמואל, ושירדה בינתיים מגדולתה. היותו של אחיה שילוני, מסייע להבין את ההתלהבות בה בישר על ירידתו של בית דוד ועל עלייתה של ממלכה צפונית. חיזוקה של ירושלים שביהודה וכינון מקדש בין חומותיה סותם את הגולל על החלום לחדש את המרכז העתיק שבשילה.

מותו של שלמה, לאחר ארבעים שנות שלטון, סוגר את סיפור הפרק, אבל למעשה גם מהווה פתיחה לסיפור הפרק הבא.

בין דוד לשלמה – בין אז להיום

לא יהיה זה נכון לסיים את הדיון בכתובים בלי להתייחס לדרכם השונה של דוד ושלמה וליחסם השונה לעמים ולתרבויות הזרות. דוד כבש והרג. שלמה אימץ אל לבו. דוד זכה במלכות ובהבטחה לשושלת נצחית שלמה איבד כמעט את כל מה שאביו זכה בו. האם יש כאן כוונה של הכתוב להורות לנו דרך בה נלך?

כדאי לקרוא את דבריו המחכימים של אברהם גרוסמן:³¹

"תלמידינו עלולים לקבל את הרושם המוטעה כי המדיניות התקיפה של דוד, שאופיינה על ידי הרג המוני בעקבות המרידות בו, היא האלטרנטיבה לדרך של שלמה. מדרך הטבע עלולים הם בדרך האקטואליזציה להחילה גם על ימינו אלה. חובה עלינו להדגיש כי באופן עקרוני יש לבדוק היטב כל תקופה ותקופה לגופה, ופשטנות יתר היא לזהות אויבים וידידים על סמך רמזים שונים בכתובים."

אולי מלמד אותנו הכתוב לא רק איך לנהוג בתרבות זרה, אלא, ובמיוחד, איך לנהוג בבני אדם באשר הם.

²⁹ ניסוח הנבואה משובץ בביטויים וברעיונות דוֹיטְרוֹנוֹמִיסְטִים, כגון: לשום שְׁמִי שָׁם, וְהִיָּה אִם-תִּשְׁמַע אֶת-כָּל-אֲשֶׁר אֲצַנֵּךְ, בֵּית-נְאֻמָּן, וכמובן רעיון הבחירה של בית דוד ושל ירושלים, ומעיד על עריכה מאוחרת של נבואת נביא צפוני זה.

³⁰ בתוך גרסיאל, משה (עורך) - **פירוש על ספר מלכים א**, סדרת עולם התנ"ך, הוצאת דודזון-עתי, תל אביב

³¹ בתוך: גרוסמן, אברהם – **מלכים א פרק יא: חטאי שלמה**

נספח – ה"שטנים" של שלמה

"שטן", בפרק זה ובעוד מקומות בתנ"ך,³² הוא תואר (ולא שם עצם), שמשמעותו מכשול, או אויב. זהו כינוי סובייקטיבי, תלוי התנהגות, תלוי נקודת מבט: מישהו יכול להיות לשטן לאדם בגלל התנהגותו, ואחרי שהוא מפסיק את התנהגותו שטניותו נעלמת, או שהתנהגות זו אינה נחשבת עוד לשטנית בעיני אדם אחר.

שני אנשים זוכים כאן לתואר "שטן לשלמה": הַדָּד האדומי ורִזוֹן הארמי. שניהם פעלו נגד ממלכת שלמה, ערערו את שלטון המלך ברב או במעט, והוסיפו בהתנהגותם נדבך להתמוטטותה של הממלכה המאוחדת.

הַדָּד

על הַדָּד מסופר בפירוט רב יותר מאשר על רִזוֹן. הַדָּד היה צאצא למלך האחרון של אדום, שהצליח, בעזרת עבדיו, להימלט מהטבח שעשה יואב שר צבא דוד באדומים. הוא קבל מקלט מדיני במצרים,³³ שכלל גם אחוזה המתאימה למעמדו כנסיך גולה, ואף נישא לאחות אשתו של פרעה והוליד עמה בן שגדל בבית פרעה. כשמת שלמה, בקש הַדָּד מפרעה רשות לחזור לארצו ולחדש את מלוכתו, ובסופו של דבר פרעה הסכים.

רִזוֹן

רִזוֹן היה אחד משרי צבאו של הַדָּדעֶזֶר מלך ארם צובה, שבו נלחם דוד ואותו נצח. רִזוֹן הצליח לברוח מהקרב האחרון של הַדָּדעֶזֶר נגד דוד, קבץ סביבו גדוד חיילים ונלחם בעזרתם נגד השלטון הישראלי בדמשק. הוא הצליח להבריח את הכוחות הישראליים משם, ויסד ממלכה ארמית חזקה שבירתה דמשק.

10

המשותף לשני "שטנים" אלה הוא ששניהם פעלו עוד בימי דוד ומכאן ברור שהם התחילו את פעולותיהם הרבה לפני ששלמה בזקנתו היטה את לבו לאלוהי נשותיו. בכל זאת בחר עורך הפרק לכתוב על פעולותיהם רק כאן, בסוף ימי שלמה, ולא בתחילת מלכותו (הַדָּד) או אחר כך (רִזוֹן).

הכתוב רוצה לעורר בלב קוראיו את ההרגשה שלא סתם כך מתמרדים מלכי הארצות מסביב בשלמה המלך. ה"שטנים" קמים כנגד שלמה כחלק מתכנית אלוהית. בדיוק כמו שמרידתו של ירבעם היא חלק מתכנית זו, כתגובה להתנהגותו החטאה של שלמה. אין הכרח לראות סתירה בין תכנית אלוהית לבין רצונות בני אדם. אלוהים משתמש באינטרסים אנושיים כדי להגשים תכניותיו.

סיפורי ה"שטנים" משתלבים היטב במגמה הכללית של הפרק: האל פועל בתוך העולם ומשפיע על המאורעות, ופעולתו נעשית תמיד בתגובה להתנהגות הדתית של האדם, במקרה זה שלמה המלך.

נספח – מהו ה"פרץ" אותו סגר שלמה, ואיך הוא קשור למרד?

³² למשל במדבר כ"ב 22, שם מתייבב מלאך ה' לשטן לאתונו של בלעם בן בעור.
³³ יש לזכור שהפרעה שנתן לו מקלט מדיני לא היה הפרעה שהשיא את בתו לשלמה.

הפרשנות המסורתית מרחיבה את ההסבר, וקושרת את בניית המילוא לביטוי סָגַר אֶת-פְּרָץ עֵיר דָּוִד אָבִיו. על פי חלק מהפרשנים סגירת הפרץ אינה נתפסת כסתימת פרצות בחומה, אלא כסגירת הדרכים שבהם הלכו עולי הרגל לבית המקדש, כחסימת הדרך הישירה מן העיר למקדש על ידי בניית המילוא, שבו שכן, ארמונה של בת פרעה. הפרשנים הניזונים מדברי חז"ל,³⁴ מספרים שאחרי ששלמה בנה את כל אזור המילוא, שבו שכן ארמונו, בית המקדש וארמונה של בת פרעה, הוא סגר את הדרך הישירה למקדש שעברה במקום, והכריח את ההולכים בה לשלם מס שמימן את ההוצאות של ארמונה של בת פרעה. מדרש זה, המדגיש את הפער בין דוד העממי ושלמה המתנשא, מחוזק עוד על ידי פרשנויות נוספות, כמו:

"דוד עשה פרץ בחומת ציון, שאם ימרדו בו ישראל יצא ויברח משם בלא דעתם .... ושלמה סגר אותו הפרץ. ואמר ירבעם: ראו גבהות לבו שסגר הפרץ, כלומר, שהוא בוטח, שאינו ירא ממרד" (רד"ק),

וכן

"שהיה שם מקום שהייתה החומה בו פרוצה כדי שיוכלו ישראל לבא אל המלך כשירצו להגיש לפניו דברי ריבותיהם", ושלמה סגר אותו. (רלב"ג). פירושים אלה אומנם "מותחים" מעט את הכתובים המפורשים, אבל נאמנים לרוח הסיפור כולו: שלמה אכן ניצל את בני עמו, במיוחד את שבטי הצפון.

תודה לד"ר רוני מגידוב על ההערות המכוונות ועל ההארות המכחימות.

11

ביבליוגרפיה

אליצור, יהודה – [הרהורים על ההגות ההיסטורית של המקרא](#), גליל, גרשון – פירוש על ספר דברי הימים ב, סדרת עולם התנ"ך, הוצאת דודזון-עתי, תל אביב

גרוסמן, אברהם – [מלכים א פרק יא: חטאי שלמה](#), גרסיאל, משה (עורך) - פירוש על ספר מלכים א, סדרת עולם התנ"ך, הוצאת דודזון-עתי, תל אביב

וינברג, צבי – [פרשת פילוג הממלכה ודרך הוראתה בכיתה](#), טל שיר, ציפי - המסורת הכפילה על פילוג המלוכה, הוצאת יד יצחק בן צבי, ירושלים

לוי, יצחק – [מלכות שלמה בירושלים \(ו\) המילוא](#), שיעור 16

מזר, בנימין – [ימי דוד ושלמה, השקיעה](#). בתוך: ההיסטוריה של עם ישראל, ימי המלוכה היסטוריה מדינית, הוצאת עם עובד, תל אביב

³⁴ סנהדרין ק"א ב: אמר רבי יוחנן: מפני מה זכה ירבעם למלוכה? מפני שהוכיח את שלמה. ומפני מה נענש? מפני שהוכיחו ברבים. שנאמר 'וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המילוא סגר את פרץ עיר דוד אביו'. אמר לו: דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל, ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא לבת פרעה!?

עודד, בוסתנאי – תולדות עם ישראל בימי בית ראשון, כרך א: הממלכה המאוחדת,
[הוצאת האוניברסיטה הפתוחה](#).

קיל, יהודה – פירוש על ספר מלכים א, סדרת דעת מקרא, הוצאת מוסד הרב קוק,
ירושלים

ששון, גלעד – האם עבר שלמה על איסורי המלך? בתוך [אתר אוניברסיטת בר אילן](#).